

Seria Policy Brief cuprinde texte bazate pe surse publice. Opiniile exprimate reprezintă punctele de vedere ale autorilor.

Raportarea Washingtonului la islamul politic¹ sau rațiunea unui *pact necesar*

Laura Sitaru

Relația Washingtonului cu regimurile recent configurate în țările „primăverii arabe” îi preocupă în mod explicit pe majoritatea comentatorilor arabi. Raportarea mai degrabă pozitivă a administrației americane la guvernarea de orientare religioasă legitimată prin vot în țări precum Tunisia și Egipt a stârnit un soi de nedumerire, dat fiind istoricul poziționării Washingtonului față de ceea ce îndeobște este cunoscut ca „islamul politic”. Cum bine se știe, teama de islamul politic, dar mai ales de deviațiile sale extremiste, a fost unul dintre argumentele justificative principale în susținerea regimurilor autoritare din spațiul arab, a căror longevitate este parțial „datorată” și reprioritizărilor din politica americană de după 11 septembrie 2001. Perspectiva unei guvernări de orientare religioasă, destul de repede conturată și deloc surprinzătoare în absența oricărei alte opțiuni politice cu largă acoperire și susținere populară în statele din nordul Africii, a determinat o firească re poziționare a comunității internaționale (desigur și a Statelor Unite) față de o realitate politică imposibil de ignorat.

Dacă la baza evenimentelor revoluționare (observația fiind valabilă în mod special pentru Tunisia și Egipt) a stat acțiunea decisivă a ceea ce putem numi „societate civilă”, careia i s-au alăturat în diverse etape și alte forțe sociale, actorii politici care s-au afirmat imediat după răsturnările de regim nu au venit neapărat (sau deloc, în unele cazuri) din aceeași zonă.

¹ Fenomenul islamului politic, revenit puternic în actualitatea internațională, la nivelul discursului, dar și al politicii concrete, merită spații mai ample de analiză, dată fiind ponderea acestui subiect în descifrarea corectă a evoluțiilor din Orientul arabo-islamic. Analiza de față se oprește doar la câteva aspecte ce urmează a fi dezvoltate.

De altfel, sunt de părere unii observatori ai fenomenului, societatea civilă, a cărei creștere și solidizare ar fi fost și din exterior încurajată, nu a reușit să articuleze o structură la nivelul reprezentării politice post – revoluționare. Astfel, vacuumul politic a fost repede umplut de actori politici care aveau la momentul răsturnării regimului un capital de încredere populară aprioric dobândită, printr-un fel de proiecție pozitivă prin raportare la vechiul sistem. Este cazul formațiunilor politice de orientare religioasă, fie că se numesc *an-Nahda* sau *al-Ikhwan al-muslimun*, care s-au înconjurat timp de decenii de opoziție de o imagine idilică de rezistență și de reprezentare a celor oprimați de regimurile autoritare. Cu un astfel de capital de imagine, chiar dacă forțele politice respective nu s-au implicat imediat și direct în evenimentele care au provocat căderea regimurilor, au reușit în scurtă vreme să canalizeze întreaga energie și voință de schimbare acumulată în societate. Ezitarea forțelor de orientare religioasă de a se alătura spontan revoltelor tinerilor arabi a fost explicată în cel puțin două moduri. Astfel, teama de eșecul revoltelor și de represiunea ușor de anticipat care i-ar fi vizat direct pe participanți ar motiva ezitarea Fraților Musulmani de a se alătura de la bun început mișcării tinerilor egipteni, în unele interpretări. Altfel, în căutarea unei explicații, ar trebui să se țină cont și de faptul, deloc lipsit de importanță, că Frații Musulmani s-au aflat în ultimii ani ai mandatului lui Husni Mubarak într-un fel de compromis necesar cu regimul președintelui destituit, nefiind un secret pentru nimeni că organizația, deși interzisă oficial, a funcționat și, mai ales, a fost tolerată într-un climat politic intern în care președintele era preocupat mai ales de securitatea națională.

Schimbare de optică asupra islamului politic? sau pragmatism politic?

După căderea regimurilor arabe din nordul Africii, spectrul unui islam politic care urma să acapareze, în mai toate proiecțiile, spațiul public se contura tot mai palpabil, odată cu un discurs de alarmare rostit de diverse voci dinspre lumea occidentală. Perspectiva ieșirii Tunisiei, dar mai ales a Egiptului, dintr-o zonă de comportament internațional previzibil a stârnit o campanie internațională susținută de „conștientizare” a *pericolului islamist*. Un arsenal terminologic și conceptual a fost pus în mișcare pentru a oferi lumii o perspectivă cuprinzătoare asupra a ceea ce urma

să se întâmple prin instaurarea unor regimuri islamiste care să funcționeze în baza shariei. Reacția de indignare față de deturnarea sensului revoluțiilor arabe se puteau auzi din toate părțile, previziunile fiind de natură să îngrijoreze profund comunitatea internațională.

Cursul evenimentelor, însă, a impus un alt tip de atitudine, imediat însoțită de un discurs justificator. Alegeri libere organizate în Tunisia și Egipt, mai de curând și în Libia, au adus la putere formule politice de negândit în urmă cu doi ani și care puneau în fața lumii o realitate, și nu o proiecție. Partidul lui Rashid al-Ghanouchi, *en-Nahda*, a câștigat alegerile parlamentare din Tunisia, formând ulterior un guvern care, deși nu a ascuns faptul că va governa în interiorul unei grile culturale specifice, nu a transformat Tunisia în temutul stat islamic, așa cum prevestea discursul occidental. În Egipt, Frații Musulmani au câștigat previzibil parlamentarele, însă un parcurs ezitant, de altfel nu străin de linia istorică a organizației, în perioada între legislative și prezidențiale (de câteva luni) i-a costat câteva zeci de procente la nivelul susținerii populare, astfel încât candidatul lor la prezidențiale (ce-i drept, nu cea mai reprezentativă dintre personalitățile eligibile sau prezidențiabile ale organizației) a obținut numai un milion de voturi în plus față de contracandidatul său, Ahmad Shafiq. Deși lucrurile au un parcurs mai dificil în Egipt, dată fiind și mărimea țării, nu reiese până în acest moment că vom asista la o islamizare accentuată și dirijată de sus a spațiului public.

„Nu toți islamiștii sunt la fel!”

Probabil că, la o analiză mai profundă, nu aceasta este miza discuției. Câtă vreme guvernările „islamiste” prezintă garanții internaționale de păstrare a unei conduite previzibile și de parteneriat pe principalele dosare ale zonei, eventualele schimbări interne, de comportament social, par să cadă, ca importanță, în plan secundar. Desigur, nu înseamnă că atenționările referitoare la drepturile omului, la statutul minorităților (cu precădere în cazul Egiptului), la existența unei societăți civile active și libere de orice fel de cenzură (mai ales cea religioasă) vor dispărea din discursul occidental curent (a se vedea cele mai recente ale secretarului de stat american, Hillary Clinton); ele vor sluji în continuare unei politici care are ca punct de

greutate aunțat și asumat democratizarea Orientului arabo-islamic. Nu putem însă să nu remarcăm o „împăcare cu situația”, cu realitatea politică din țările „primăverii arabe” sau, mai degrabă, o acceptare circumspectă a noului „look” politic al regiunii. Discursul oficial occidental, dar mai ales cel american, a început să afirme răspicat distincția între diversele orientări ale islamului politic, acreditând astfel, dar și prin acțiuni politice concrete, ideea „frecventării” politice a islamiștilor moderați – aflați la putere în țările „primăverii arabe”. Găsim astfel administrația americană în postura de a face distincții fine și de a explica lumii (nu putem să nu observăm paradoxul discursiv) că „nu toți islamiștii sunt la fel”, ca s-o cităm pe Hillary Clinton într-un discurs ținut la *Foundation for Defence of Democracies*². Ahmad Ounis, fost diplomat tunisian și specialist în relațiile euro-mediteraneene, califică poziția americană drept „pragmatică”, rezultat al unei înțelegeri și adaptări rapide la evoluțiile regionale, astfel încât rolul strategic al Washingtonului în regiune să nu fie periclitat. În sprijinul acestei orientări, vizita secretarului de stat american pentru apărare, Leon Panetta, de la începutul lunii iulie 2012, a confirmat acordarea unui sprijin militar semnificativ pentru Tunisia, în vederea întăririi capacităților sale operative și strategice. Întâlnirile cu alți înalți demnitari ai statului tunisian, printre care și președintele Mounsiif al-Marzouqi, au avut menirea să reconfirme angajamentul clar al noilor autorități de la Tunis (fie ele și de orientare islamistă) că vor rămâne un partener strategic pentru Washington în lupta împotriva terorismului practicat de o serie de grupări afiliate ideologic rețelei al-Qaida. Turneul în regiune al lui Leon Panetta care a cuprins vizite în Egipt, Israel și Iordania, posibil de interpretat în cheie siriană, are desigur și o componentă de securitate regională, în încercarea de a menține echilibrul necesar de forțe în Orientul Mijlociu.

Asigurarea continuării parteneriatului regional cu Egiptul a fost, probabil, una dintre direcțiile politicii administrației Obama care a necesitat cel mai mare efort, diplomatic și pragmatic. Congresmenul republican Frank Wolf, doar în urmă cu câteva zile, aducea în discuție publică în Statele Unite un așa-zis ajutor în valoare de aproximativ cincizeci de milioane de dolari acordat în sprijinirea campaniei electorale a candidatului Fraților Musulmani la președinția Egiptului, Muhammad Mursi, în turul

² Discursul este preluat și intens comentat de presa arabă: cf. www.aljazeera.net : *Tunis wa Washington – alaaqat mutasa'ida* (Tunis și Washington – relații ascendente), accesat pe 1 august 2012.

al doilea. Astfel, înăsprirea tonului Washingtonului față de militarii egipteni s-ar putea explica și prin această reorientare în favoarea islamului moderat și a reprezentanților săi. În declarații recent făcute, secretarul de stat american Hillary Clinton a criticat dur Consiliul Suprem al Forțelor Armate pentru derivatele autoritare de dinainte și de după alegerea primului președinte civil al republicii egiptene. Imixtiunea și coruperea puterii judecătorești, precum și instrumentalizarea Curții Constituționale urmată de dizolvarea parlamentului egiptean au atras remarci extrem de critice din partea secretarului de stat american³. Într-un amplu editorial intitulat „America și perioada de tranziție a revoluției egiptene”⁴, analistul Bashir Abdel Fattâh face referire la „înțelegerea politică secretă” dintre administrația Obama și guvernarea „islamistă” de la Cairo construită în jurul unor garanții ferme din partea Fraților Musulmani de a respecta tratatul de pace cu Israelul și actualele granițe, dar și promisiunea de a nu încheia alianțe de vreun fel cu Iranul. Este interesant de observat, crede Bashir Abdel Fattâh, că majoritatea egiptenilor sunt convinși că președintele lor a fost ales și pentru că este pe placul americanilor, în vreme ce opțiunea proamericană a tinerelor elite revoluționare este mai mult decât evidentă și asumată. Din observații personale de această dată, remarcăm o adevărată efervescentă a mediilor intelectuale democratice americane în a promova prin acțiuni culturale de diverse tipuri (conferințe, simpozioane, forumuri etc.) o elită arabă *mutafattiha* – deschisă – de orientare liberală sau modern-religioasă, în scopul stabilirii unui canal viabil de comunicare și ușor accesabil. Totuși, Washingtonul nu poate ignora, și nici nu o face de altfel, ponderea politică pe care continuă să o aibă armata. Întâlnirile separate pe care Hillary Clinton le-a avut, în timpul recente sale vizite la Cairo, cu fiecare dintre președintele ales, Muhammad Mursi și, respectiv, șeful Consiliului Suprem al Forțelor Armate, Muhammad Husayn Tantawi, i-a făcut pe unii analiști⁵ să vorbească despre „conducerea bicefală” a Egiptului. Întâlnirile secretarului de stat american cu cei doi factori de răspundere egipteni ar reflecta, în comentariile unor specialiști arabi, cele două curente de opinie de la Washington. Astfel, cei care susțin menținerea bunei

³ Cf. www.state.gov, accesat pe 26 iulie 2012

⁴ Cf. Bashir Abdel Fattâh, *Amrika wa-l marhalatu l-intiqaliyyatu li th-thawrati l-misriyya*, www.aljazeera.net, accesat pe 1 august 2012.

⁵ Din presa egipteană, dar și arabă în general, ale cărei luări de poziție și comentarii au fost folosite ca sursă de bază în elaborarea prezentului studiu (n.a.)

relații cu armata egipteană sunt de părere că un Egipt democratic, puternic și prea independent în regiune ar urma, în mod aproape previzibil, o politică regională și de alianțe proprie care ar putea fi contrară și chiar nocivă intereselor Statelor Unite în Orientul Mijlociu, dar și Israelului⁶. Pe de altă parte, mediile intelectuale independente și majoritatea *think-thank*urilor americane sunt de părere că Washingtonul trebuie să-și regândească poziția față de Egipt, să aibă o relație justă cu toate forțele politice spre încurajarea instaurării unei democrații reale. Astfel, în evaluarea *Washington Post*⁷, peisajul egiptean este mult mai complex după căderea regimului Mubarak, iar administrația americană trebuie să înțeleagă că există mai multe centre de putere și de importanță socială care trebuie avute în vedere în viitoarea relație politică cu Egiptul. Formarea noului guvern egiptean, condus de o figură relativ necunoscută – Hisham Qindil – și desemnarea lui Hussein Tantawi, șeful Consiliului Suprem al Forțelor Armate, pentru portofoliul apărării, au venit ca o reconfirmare a existenței mai multor poli de putere al căror echilibru este o necesitate pentru buna funcționare a statului. De altfel, situația a fost înțeleasă, cel puțin la nivelul discursului oficial, și de actualul președinte al țării care într-o serie de declarații recente⁸ a apreciat ca pozitiv rolul pe care armata l-a avut în timpul revoluției, dar și în perioada care a urmat acestui eveniment, garantând buna desfășurare a procesului electoral care a avut ca rezultat semnificativ alegerea primului președinte civil al republicii egiptene.

Islamul moderat, o realitate de neignorat a momentului politic actual

Dincolo de evaluările care motivează actuala orientare a politicii americane ca fiind o rezultată a pragmatismului politic, ar trebui adus în discuție și faptul că, la nivel de cultură politică, ideea existenței unui islam moderat sau frecventabil sau, altfel spus, a nuanțării discursului față de *islamism*, și-a făcut apariția cu ceva timp în urmă. Tot mai multe lucrări – produse ale culturii academice americane – se ocupă îndeaproape de o necesară diferențiere ideologică între diferitele orientări care

⁶ Ipoteza celor două curente de opinie americane în legătură cu realitățile politice egiptene este dezvoltată de comentatorul Bashir Abdel Fattah în comentariile sale găzduite de aljazeera.net.

⁷ În câteva articole de opinie despre situația din Egiptul post revoluționar, cf. www.WashingtonPost.com, consultat în perioada 1-31 iulie 2012.

⁸ Preluate de pe www.aljazeera.net, accesat în 5.08.2012

formează islamul politic. E de presupus astfel că mediul academic a pregătit întrucâtva cadrul cultural pentru acceptarea ideii că islamul politic, în formele sale *mu'atadila* – moderate – poate să fie un partener politic, o alternativă posibilă la seria de regimuri totalitare – altfel, parteneri de încredere ai administrațiilor americane succesive, mai ales după 11 septembrie. Aceste lucrări, al căror număr a crescut considerabil după atacurile de la 11 septembrie (fie și numai din nevoia și, poate, datorită mediului academic de a face o necesară distincție între al-Qaida și restul islamului militant), introduc în conștiința culturală americană și occidentală termeni precum *al-islām al-mu'atadil* (islamul moderat), *al-muslimūn al-munfatihūn* (musulmanii cu vederi liberale), *islāmu l-wasat* (islamul de mijloc), *al-wasatiyya* (calea de mijloc).

Despre *al-wasatiyya*⁹ *trend*¹⁰ - islamul moderat – sau neo-islamismul se discută intens în mediile academice occidentale de cel puțin două decenii (începând, mai ales, după asasinarea președintelui egiptean Anwar Sadat, 1981, și distincțiile pe care cercetătorii le-au considerat ca fiind necesare în analiza islamului politic). Reprezentanții ideologici ai acestui curent, cei mai mulți trăind și activând intelectual în Occident, figuri notorii la nivelul mediilor culturale occidentale de specialitate, au reușit prin intermediul unor producții ideologice convingătoare să acrediteze ideea viabilității unui tip de guvernare „inspirat” dintr-o interpretare justă și modernă a islamului. Ideologii acestui tip de islam, conceput la nivel ideologic ca posibilă alternativă într-un sistem politic bazat pe alternanța la putere, sunt personalități cunoscute ale gândirii politice arabe contemporane. Actualul lider al partidului *En-Nahda* din Tunisia, Rashid al-Ghanouchi, este autorul a zeci de lucrări de filozofie politică, publicate mai întâi în limba franceză, apoi traduse și în arabă și difuzate masiv în spațiul arab de expresie, lucrări în care militează pentru un islam pragmatic, aplicat realităților și nevoilor imediate ale societății arabo-islamice. Mounsiif al-Marzouqi, președintele tunisian, este cunoscut, la rândul său, publicului arab în primul rând prin editoriale și luările de poziție din presa arabă de-a lungul vremii și, abia ulterior, ca om politic. Curentul *wasatiyya* este mai larg, înglobând în fapt o linie

⁹ În limba arabă “wasat” se referă la “centru”, “mijloc”. *Wasatiyya* este un derivat (un nume de calitate, în morfologia limbii arabe) care se referă la curentul ideologic (și politic, în cazul de față) ale cărui principii de bază sunt constituite de moderație, acceptarea și urmarea căii de mijloc (a unui islam în mod necesar deschis evoluțiilor contemporane).

¹⁰ Expresia îi aparține lui M. L. Browsers în lucrarea *Political Ideology in the Arab World. Accomodation and Transformation*. 2009: Cambridge University Press (p. 48).

ideologică manifestată în mai multe state arabe în care tradițional au activat derivații ale Fraților Musulmani. În Egipt, țara de origine a organizației, după ruptura intervenită în rândurile acesteia, într-un prim moment în anii '40 ai secolului trecut, după asasinarea fondatorului său, Hassan al-Banna, adâncită apoi după 1981, anul eliminării de pe scena politică a președintelui Anwar Sadat (1970-1981), foști membrii ai grupării, în mod limpede moderați, înființează, alături de câțiva intelectuali cooți, dar și câteva femei, în 1996, Partidul *Wasat*¹¹.

Principiul unui islam renăscut – acel *Islamic awakening*, cum este cunoscut în literatura de specialitate – se conturează încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea în spațiul arabo-islamic și întruchipează ideea de renaștere necesară a culturii islamice printr-o exploatare pozitivă a propriei specificități¹². Umbrită de evoluțiile istorice care au marcat prima jumătate a secolului XX în spațiul arabo-islamic, această idee se vede devansată și lasată de-o parte în favoarea altor ideologii care au servit drept motor luptei pentru independență națională, contribuind mai apoi la conturarea statelor naționale, în forma în care există astăzi. Însă ideea unui renașteri islamice – sub toate aspectele, plecând de la cele cultural-religioase și culminând cu sistemul de guvernare – a continuat să fie unul dintre idealurile generațiilor de intelectuali din spațiul arabo-islamic.

Specialiștii au introdus în discuție de deja câțiva ani conceptul de post-islamism¹³ prin care încearcă să descrie mutațiile suferite de islamul politic (înțeles, în limii mari, ca ideologie al cărei obiectiv era preluarea puterii politice și instaurarea unui tip de guvernare de inspirație islamică) ca urmare a unei lungi perioade de rămânere în afara jocurilor politice și de putere din țările arabe. Lipsirea de putere le-a creat nevoia unei replieri în scopul câștigării altor câmpuri de influență. Olivier Roy¹⁴ identifică câteva transformări la nivelul ideologiei islamului politic, așa cum a fost el

¹¹ Cf. Browsers, 2009: 49 (op. cit.)

¹² Cf. Enayat, Hamid. 2005. *Modern Islamic Political Thought. The Response of the Shī'ī and Sunnī Muslims*

to the Twentieth Century. London: I.B. Tauris; Fazlur, Rahman. 1982. *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago: University of Chicago Press

¹³ Conceptul este teoretizat de Olivier Roy în mai multe lucrări, preluat apoi și de alți specialiști. Dintre numeroasele lucrări, cităm aici cartea Salwei Ismail, publicată în 2006, la editura I.B. Tauris din Londra, intitulată *Rethinking Islamist Politics. Culture, the State and Islamism*, cu capitolul „The Paradox of Islamist Politics” (pp. 160 – 176).

¹⁴ În lucrarea sa *Le post-islamisme*, citată de Salwa Ismail (op.cit), la pagina 161.

teoretizat în a doua jumătate a secolului XX, prin care se încearcă o compensare a lipsei de influență politică directă. Centrul de greutate se mută către dimensiunea națională a islamului, întâmplându-se ceea ce Olivier Roy numește „internalizarea sau naționalizarea conceptului de *umma* – comunitate islamică”. Astfel, cadrul de acțiune al islamului politic se restrânge, de la o dimensiune pan-islamică, la una națională – circumscrisă unor frontiere, a cărei eficiență este de așteptat să fie mai mare. Acțiunea se concentrează, prin urmare, pe comunitatea națională care este supusă unui proces elaborat de reislamizare, autonom, departe de îngrădirile politicilor oficiale ale statului. Reislamizarea de jos în sus a reprezentat una dintre strategiile de succes aplicate de mișcările islamiste din țările arabe. Astfel, norme tradiționale islamice de organizare și reprezentare socială au fost integrate treptat de anumite grupuri și categorii de populație, devenind expresia unui mod de viață cotidian. Societatea a fost, în acest mod, pregătită pentru acceptarea unui alt tip de guvernare din care să nu fie excluse principiile religioase în organizarea politico-socială. Controlul cultural asupra societății, inducerea unui tip de „guvernare morală”¹⁵, autonomă și paralelă cu sistemul politic oficial în care principiile dominante își au originea în dihotomia religioasă clasică dintre *haram* și *halal* (permis și interzis) a permis mișcărilor islamiste să dobândească o influență mare, dar mai ales o capacitate impresionantă de manipulare socială.

Așa cum se prezintă el astăzi, curentul *wasatiyya* sau islamul moderat include o serie de variații – principala distincție, credem, stabilindu-se între ideologiile *wasatiyya* de cultură și formație pur islamică și cei care au suferit, prin contactul direct cu civilizația occidentală, influența acesteia. Astfel, accente distincte pot fi lesne identificate în discursul – dar și linia politică bunăoară – a doi dintre intelectualii musulmani asociați de către observatorii islamului moderat. I-am numit pe tunisianul Rashid al-Ghanouchi, întors în țară după ani lungi de exil în Occident și purtătorul unui discurs care stăpânește perfect „metoda” occidentală, și egipteanul Yusouf al-Qaradawi, cunoscut predicator TV, militant pentru un islam revigorat care să păstreze liniile trasate de tradiția acestui model de civilizație. Incluși de către specialiștii¹⁶ care se ocupă de fenomenul islamului moderat în același curent – *wasatiyya* – cei doi

¹⁵ Expresia îi aparține lui Aziz Al-Azmeh, citat de Salwa Ismail (op. cit.), p. 77.

¹⁶ Cf. Browsers, 2009: 48 (op. cit.)

dezvoltă discursuri diferite, cel puțin ca modalități de interpretare a islamului tradițional în calitate de model de inspirație pentru societatea modernă. Putem presupune, prin urmare, că un discurs diferit se traduce prin acțiuni politică particulară, ale cărei linii pot fi anticipate printr-o analiză atentă a componentei ideologice. Islamul politic, cu diversele sale orientări, nu face excepție de la această remarcă cu caracter general. Modele politice aplicate acum în Tunisia și Egipt, ca să vorbim doar de cele două țări, prezintă particularități și vor avea, cel mai probabil, evoluții în care componenta specificului național nu va avea un rol minor.